

**Względne podstawy
odwoławcze w polskim
procesie karnym. Studium
z perspektywy dogmatyki
oraz ogólnej refleksji nad
prawem**

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

Doniosłość względnych podstaw odwoławczych zdaje się niekiedy umykać przedstawicielom doktryny procesu karnego, dlatego już we wstępie należy postarać się uwytklić ich znaczenie dla funkcjonowania procesu karnego. W tym aspekcie zaznaczenia wymaga, że względne podstawy odwoławcze normują przyczyny uchylecia i zmiany orzeczenia sądu I instancji. Sąd odwoławczy ocenia prawidłowość przebiegu konkretnego procesu karnego oraz trafność i poprawność orzeczenia zapadłego przed sądem *a quo* właśnie przez względy względnych podstaw odwoławczych. Innymi słowy można powiedzieć, że względne podstawy odwoławcze stanowią kryterium oceny czynności dokonywanych przed sądem oraz orzeczeń wydawanych przez sąd I instancji.

Sygnalizując specyfikę względnych podstaw odwoławczych wypada zwrócić uwagę, że poszczególne względne podstawy odwoławcze dotyczą różnorodnej materii właściwej dla różnych szczegółowych gałęzi nauk prawnych. Względne podstawy odwoławcze w postaci obrazy przepisów prawa materialnego dotyczącej kwalifikacji prawnej, innej obrazy przepisów prawa materialnego oraz niewspółmierności kary *sensu largissimo*¹, odnoszą się do zagadnień, które stanowią, co do zasady przedmiot zainteresowania doktryny prawa karnego materialnego. Natomiast tematyka, do której odnoszą się względne podstawy odwoławcze w postaci obrazy przepisów prawa procesowego oraz błędu w ustaleniach faktycznych stanowi domenę dogmatyki prawa karnego procesowego. Równocześnie punktem wspólnym wszystkich względnych podstaw odwoławczych jest to, że łącznie regulują one wszystkie etapy sądowego stosowania prawa w procesie karnym. Starając się zwrócić uwagę na złożoność problematyki względnych podstaw odwoławczych warto także nadmienić, że względne podstawy odwoławcze i zarzuty odwoławcze stanowią dwie strony tego samego zagadnienia – to, co stanowi podstawę dla sądu odwoławczego do uchylecia lub zmiany orzeczenia sądu I instancji równocześnie stanowi podstawę dla skarżącego do sformułowania zarzutu odwoławczego przeciwko orzeczeniu zapadłemu przed sądem I instancji².

Pomimo tak istotnego znaczenia względnych podstaw odwoławczych dla funkcjonowania procesu karnego analiza tej kategorii normatywnej na przestrzeni ostatnich lat nie cieszyła się zbyt dużym zainteresowaniem doktryny procesu karnego. Jest to w pewien sposób zrozumiałe z uwagi na fakt, że treść przepisu art. 438 KPK wyrażają-

¹ W art. 438 pkt 4 KPK zostały zgrupowane instytucje o różnym charakterze prawnym, co zostanie omówione w dalszej części pracy. W tym miejscu wystarczy wskazać, że decydują one nie o zasadach odpowiedzialności karnej, lecz o zakresie dolegliwości karnej, dlatego można objąć je zbiorczym zwrotem „kara *sensu largissimo*”.

² Podobnie S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 345.

cego względne podstawy odwoławcze³ została przeniesiona do Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. wprost z Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., a w latach 70. ubiegłego stulecia problematyka względnych podstaw odwoławczych została szczegółowo opracowana w piśmiennictwie⁴. Podkreślenia wymaga, że większość współczesnych wypowiedzi doktryny dotyczących względnych podstaw odwoławczych bazuje na poglądach i koncepcjach, które zostały zaprezentowane jeszcze na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., co skłania w sposób naturalny do refleksji, czy są one nadal w pełni aktualne. W tym kontekście zaznaczyć także należy, że na przestrzeni ostatnich lat doszło do znacznego postępu w sferze teoretycznoprawnych rozważań o prawie i – co oczywiste – znaczna część dawnych wypowiedzi dotyczących względnych podstaw odwoławczych nie uwzględnia aktualnego stanu nauki. Wymieniając tylko niektóre z doniosłych nowych koncepcji mogących mieć istotne znaczenie w aspekcie tytułowej tematyki zwrócić uwagę należy na: analizę prawidłowości czynności procesowych w polskim procesie karnym dokonaną przez *K. Woźniewskiego*⁵, teorię konwencjonalizacji i formalizacji czynności karnoprocesowych⁶, nowe koncepcje dotyczące zasad prawnych⁷, w tym zamysł postrzegania zasady prawdy wyrażonej w przepisie art. 2 § 2 KPK jako dyrektywy optymalizacyjnej⁸, a także szereg nowych bądź unowocześnionych metod wykładni. Zasygnalizowany powyżej postęp naukowy spowodował do podjęcia badań naukowych mających na celu poddanie względnych podstaw odwoławczych ponownej analizie, uwzględniającej współczesny dorobek naukowy i porównanie otrzymanych wyników z ugruntowanymi poglądami i schematami myślenia dotyczącymi względnych podstaw odwoławczych. Zaakcentowania wymaga, że jednym z głównych celów pracy było poddanie analizie względnych podstaw odwoławczych zarówno z perspektywy dogmatyki procesu karnego, jak również ogólnej refleksji nad prawem. Przyjęcie takiej metody badawczej pozwoliło zweryfikować czy dotychczasowe ustalenia dogmatycznoprawne oraz powszechna praktyka wymiaru sprawiedliwości są koherentne z tezami mogącymi wynikać z teorii prawa i prawoznawstwa. W celu uniknięcia ewentualnych wątpliwości już w tym miejscu podkreślenia wymaga, że praca jest pisana w duchu deskryptywno-normatywnym oraz że poczynione usta-

³ Problematyka innych niż unormowanych w treści przepisu art. 438 KPK względnych podstaw odwoławczych została omówiona w rozdz. VI.

⁴ Por. w szczególności *S. Pawela*, *Względne przyczyny odwoławcze*, Warszawa 1970; *F. Prusak*, *Podstawy rewizji w procesie karnym*, Bydgoszcz 1970; *A. Ferenc*, *Rewizja strony w postępowaniu karnym*, Warszawa 1987.

⁵ *K. Woźniewski*, *Prawidłowość czynności procesowych w polskim procesie karnym*, Gdańsk 2010.

⁶ *Janusz-Pohl*, *Formalizacja, passim*.

⁷ Por. *S. Tkacz*, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie. (Od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014, *passim*.

⁸ *P. Kardas*, *Zasada prawdy materialnej a kontradyktoryjność postępowania dowodowego. Przeciwwstawne czy komplementarne zasady procesu karnego?*, w: *J. Giezek, A. Malicki* (red.), *Advokatura jako uczestnik procesu legislacyjnego*, t. V, Warszawa 2012, *passim*.

lenia teoretycznoprawne są także weryfikowane przez pryzmat wykładni operatywnej w akcie sądowego stosowania prawa.

We wprowadzeniu niniejszej monografii wypada również zwrócić uwagę, że w dniu 5.10.2019 r. weszła w życie zaskakująca nowelizacja przepisu art. 438 KPK, który normuje katalog względnych podstaw odwoławczych, zaskakująca w tym znaczeniu, że w doktrynie procesu karnego nie postulowano zmiany treści przepisu art. 438 KPK ani nawet nie wyrażano też krytycznych uwag co do jego brzmienia. Propozycja legislacyjna nowelizująca przepis art. 438 KPK nie została również poprzedzona szerokimi konsultacjami, a ostatecznie wprowadzona zmiana normatywna znacznie odbiega od pierwotnej propozycji legislacyjnej zawartej w rządowym projekcie skierowanym do sejm⁹. Na mocy ZmKPK z 19.7.2019 r. jednolita podstawa odwoławcza dotycząca obrazy prawa materialnego została rozdzielona na dwie, odrębne względne podstawy odwoławcze. W tym kontekście zaznaczenia wymaga, że konstrukcja niniejszej pracy i perspektywa, z której względne podstawy odwoławcze poddano analizie nie zostały w całości podporządkowane wskazanej legislacji Kodeksu postępowania karnego. Wydaje się, że położenie nacisku na omówienie zmiany legislacyjnej wprowadzonej ZmKPK z 19.7.2019 r. w zakresie odnoszącym się do obrazy prawa materialnego mogłyby przysłonić zarówno szczegółowe rozważania dotyczące pozostałych względnych podstaw odwoławczych, jak również utrudnić spojrzenie na względne podstawy odwoławcze w sposób holistyczny¹⁰. Należy wyrazić zapatrywanie, że tylko holistyczne przedstawienie omawianej kategorii normatywnej może pozwolić dostrzec jej złożoność, a przede wszystkim to, że względne podstawy odwoławcze stanowią epicentrum powiązań prawa karnego procesowego i prawa karnego materialnego oraz równocześnie prawa postrzeganego jako model normatywny i procesu sądowego stosowania prawa.

Potrzeba kompleksowego opisu względnych podstaw odwoławczych, uwzględniającego złożoność zagadnień związanych z tą kategorią normatywną zadecydowały o tym, że do opisu poszczególnych względnych podstaw odwoławczych nie zastosowano jednolitej „metody”. W tym aspekcie należy zwrócić uwagę na podnoszone niekiedy w doktrynie zastrzeżenia co do zbytniego odseparowania nauki o prawie karnym procesowym i prawie karnym materialnym¹¹. Nie budzi żadnych wątpliwości, że autonomizacja poszczególnych prawnych szczegółowych nauk prawnych ma ze swego za-

⁹ Por. przebieg procesu legislacyjnego ZmKPK z 19.7.2019 r., druk sejmowy Nr 3251.

¹⁰ W piśmiennictwie karnoprosesowym względne podstawy odwoławcze unormowane w przepisach art. 438 pkt 1 i 1a KPK nadal omawia się łącznie w ramach obrazy przepisów prawa materialnego, por. np. *J. Zagrodnik*, *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym*, Warszawa 2020, s. 498 i n.; *D. Świecki*, w: *D. Świecki* (red.), *Meritum postępowanie karne*, Warszawa 2019, s. 958; *D. Drąjewicz*, *Komentarz do art. 438*, w: *D. Drąjewicz* (red.), *Kodeks postępowania karnego*. Tom II. *Komentarz do art. 425–682*, Warszawa 2020, Nb 9.

¹¹ *B. Janusz-Pohl*, *Uwagi na marginesie książki Jana Jodłowskiego „Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym: analiza w perspektywie funkcji prawa karnego”*, *Ius Novum* 2016, Nr 3, s. 157–158.

łożenia przyczyniać się do pogłębiania refleksji naukowej, nie zaś do wzrostu niekoherencji poszczególnych nauk dogmatycznych¹². Należy przy tym zauważyć, że prawo karne procesowe i prawo karne materialne stanowią nierozzerwalną całość, którą łączy przedmiot, cel, funkcje, metody regulacji, a także praktyczne zastosowanie tych szczególnych nauk prawnych¹³. Na tle problematyki względnych podstaw odwoławczych powiązanie prawa karnego procesowego i prawa karnego materialnego jest łatwo dostrzegalne, gdyż jak zasygnalizowano już powyżej, trzy z pięciu względnych podstaw odwoławczych wymienionych w przepisie art. 438 KPK, a to obraza przepisów prawa materialnego w zakresie kwalifikacji prawnej czynu przypisanego oskarżonemu, inna obraza przepisów prawa materialnego oraz rażąca niewspółmierność kary *sensu largissimo*, wprost odnoszą się do zagadnień właściwych prawu karnemu materialnemu.

W świetle powyższych uwag dotyczących niejednorodności poszczególnych podstaw odwoławczych i złożoności problemów, które są z nimi związane wydaje się, że we wstępie warto przedstawić metody badawcze, które są wykorzystane przy ich analizie.

Obraza prawa materialnego jest poddana analizie z perspektywy wypowiedzi dyrektywalnych interpretowanych z przepisów Kodeksu karnego, ze szczególnym uwzględnieniem norm prawnych. Przyjęcie takiej optyki dla opisu obrazy prawa materialnego jest podyktowane faktem, że w doktrynie prawa karnego materialnego norma prawna stanowi podstawowe narzędzie do opisu tej gałęzi prawa. Zmierza to do ustalenia, jakie wypowiedzi dyrektywalne mogą stanowić samodzielną podstawę do sformułowania zarzutu odwoławczego dotyczącego obrazy prawa materialnego. W rozdziale dotyczącym obrazy prawa materialnego rozważa się nadto jakie są przejawy obrazy prawa materialnego, jakie pociąga za sobą skutki stwierdzenie przez sąd odwoławczy obrazy prawa materialnego oraz czy nowelizacja treści przepisu art. 438 KPK dokonana ZmKPK z 19.7.2019 r. była trafna.

Obraza prawa procesowego jest poddana analizie zarówno z punktu widzenia norm prawnych jak i czynności procesowych. W tym miejscu zaznaczenia wymaga, że choć prawo karne procesowe jest powszechnie definiowane przez pryzmat zbioru norm prawnych¹⁴, to w doktrynie procesu karnego aktualnie nie prowadzi się badań nad normą prawną¹⁵. Pomysł opisu obrazy prawa procesowego przez pryzmat norm prawnych zrodził się pod wpływem sformułowanej przez P. Kardasa i P. Hofmańskiego krytycznej oceny aktualnego stanu zaawansowania badań nad normą prawa karnego pro-

¹² Tak też B. Janusz-Pohl, Uwagi, s. 158.

¹³ Por. P. Hofmański, P. Kardas, w: System PrKarProc, t. I.1, Warszawa 2013, s. 61.

¹⁴ Por. K.T. Boratyńska, w: K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, Postępowanie karne, Warszawa 2018, s. 8.

¹⁵ Analiza podstawowych pozycji literatury przedmiotu wskazuje, że problematyka norm prawnych nie cieszy się zainteresowaniem doktryny procesu karnego, por. np. K.T. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, Postępowanie karne, *passim*, P. Hofmański, S. Waltoś, Polski proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2018, *passim*, T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2014, *passim*.

cesowego¹⁶. Przyjęto przy tym, że uzupełnieniem rozważań o obrazie prawa procesowego z perspektywy norm prawnych powinna być analiza tej względnej podstawy odwoławczej w kontekście prawidłowości czynności procesowych. Konkretny proces karny składa się z sekwencyjnie podejmowanych i powiązanych ze sobą czynności procesowych, których sposób przeprowadzenia jest regulowany przez normy prawne. Wydaje się, że dynamikę procesu karnego i wpływ uchybień z zakresu prawa procesowego na orzeczenie zapadłe przed sądem I instancji łatwiej uchwycić dokonując analizy czynności procesowych, niż statycznych norm prawnych.

Analizę względnej podstawy odwoławczej, o której mowa w treści przepisu art. 438 pkt 3 KPK przeprowadzono z innej perspektywy niż miało to miejsce w odniesieniu do obrazu prawa materialnego i obrazu prawa procesowego. Do miana oczywistości może pretendować twierdzenie, że istoty błędnych ustaleń faktycznych nie sposób oddać odwołując się tylko do norm prawnych lub do czynności procesowych. Stawiając sobie za cel znalezienie odpowiedzi na pytanie, czym są błędne ustalenia faktyczne rozważa się powiązania tej kategorii normatywnej z zasadą prawdy wyrażonej w przepisie art. 2 § 2 KPK oraz z zasadą kontradiktoryjności, poddając pod rozagę czy model rozprawy głównej może wyznaczać nie tylko sposób dojścia do prawdy i czynienia ustaleń faktycznych, lecz również treść tych pojęć. W tym rozdziale przedmiotem analizy są również relacje między obrazą prawa procesowego oraz błędem w ustaleniach faktycznych, albowiem w doktrynie procesu karnego oraz w orzecznictwie można spotkać poglądy, zgodnie z którymi błąd w ustaleniach faktycznych jest zawsze następstwem naruszenia przepisów prawa procesowego. W tym kontekście należy wskazać, że akceptacja stanowiska, że błąd w ustaleniach faktycznych jest zawsze spowodowany naruszeniem przepisów prawa procesowego poddaje pod wątpliwość sens istnienia obok siebie względnych podstaw odwoławczych dotyczących obrazu przepisów prawa procesowego oraz błędu w ustaleniach faktycznych.

W rozdziale poświęconym ostatniej względnej podstawie odwoławczej unormowanej w przepisie art. 438 KPK uwaga jest skoncentrowana wokół ustalenia treści pojęcia rażącej niewspółmierności kary z perspektywy zakresu dyskrecjonalnej władzy sędziowskiej przy wyborze rodzaju i wymiaru kary, a nadto na ustaleniu wzajemnych powiązań między prawem karnym materialnym i procesowym w zakresie wykładni dyrektyw wymiaru kary i pojęcia rażącej niewspółmierności kary.

Rozdział VI monografii wypełniają rozważania podporządkowane ustaleniu, czy nazwa „względne podstawy odwoławcze” może mieć również inne desygnaty niż wymienione wprost przez ustawodawcę w przepisie art. 438 KPK, a więc czy katalog względnych podstaw odwoławczych wskazany w przepisie art. 438 KPK ma charakter otwarty czy zamknięty.

Teoretycznoprawna analiza poszczególnych względnych podstaw odwoławczych jest poszerzona o rozważania dotyczące praktycznych problemów, jakie mogą powstawać przy stawianiu zarzutów odwoławczych, na co został położony nacisk w ostatnim

¹⁶ P. Hofmański, P. Kardas, w: System PrKarProc, t. I.1, Warszawa 2013, s. 71 i n.

rozdziale pracy. Poświęcony jest im rozdział VII monografii, w którym przyjęto wyłącznie perspektywę pragmatyczną i przedstawiono zasady formułowania zarzutów odwoławczych oraz ich budowy i uzasadnienia.

[Przejdź do księgarni →](#)